

радгоспних трестів, МТС, МТМ та їхніх заступників» підлягають до підсудності лише обласних судів. Передача ж до нарсудів справ зі звинувачення у службових та господарських злочинах голів колгоспів могла здійснюватися виключно з санкції обласного прокурора [17, 98].

Підсумовуючи, зазначимо, що збереження «обвинувачувального нахилу» в діяльності органів юстиції і ДПУ у 1933 – 1936 рр. зумовлювалося тим, що влада, задекларувавши згортання масових репресій, продовжувала використовувати надзвичайні методи впливу під час проведення основних сільськогосподарських кампаній. Тому працівникам юстиції і ДПУ було важко дотримуватися «золотої середини» й одночасно виявляти та карати «ворогів народу»: куркулів, шкідників в рамках чергової репресивної акції, не перекручуючи при цьому так званої «революційної законності».

1. Нолл В. Трансформація громадянського суспільства: Усна історія української культури 1920–1930-х років. – К., 1999.
2. Івеницький Н. А. Репрессивная политика советской власти в деревне (1928-1933 гг.). – М., 2000.
3. Кокін С. Голодомор в Україні і ДПУ // Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932-1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. – К., 2008.
4. Шаповал Ю. Г. Голодомор і репресії в Україні // Критика. – 2008. – № 12.
5. Марочко В. І. Соціально-правовий статус колгоспного селянства // Історія українського селянства: Нариси в 2 т. – Т. 2. – К., 2006.
6. Мошков Ю. А. Советское сельское хозяйство и крестьянство в середине 1930-х годов // Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927–1939: Док. и мат. – Т. 4. – М., 2002.
7. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф. 1520. – Оп. 3. – Спр. 134.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 6390.
9. ДАДО. – Ф. 1520. – Оп. 3. – Спр. 37.
10. ДАДО. – Ф. 1520. – Оп. 3. – Спр. 35.
11. ДАДО. – Ф. 1520. – Оп. 3. – Спр. 24.
12. ДАДО. – Ф. 19. – Оп. 1. – Спр. 1109.
13. ДАДО. – Ф. 19. – Оп. 1. – Спр. 1865.
14. ДАДО. – Ф. 1520. – Оп. 3. – Спр. 36.
15. ДАДО. – Ф. 2262. – Оп. 1 дод. – Спр. 1.
16. ДАДО. – Ф. 1520. – Оп. 3. – Спр. 76.
17. ДАДО. – Ф. 2262. – Оп. 1 дод. – Спр. 2.

С. А. Калінкіна

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА У ПОДАТКОВІЙ СИСТЕМІ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ 1930-х рр.

На початку 1930-х рр. політика радянського уряду стосовно села спрямовувалася на колективізацію та запровадження нового поземельного устрою. Як свідчать джерела, зміна пріоритетів у будь-якій сфері діяльності держави в подальшому призводить до появи нових методів управління або тиску на новостворену систему. Новий колгоспний устрій села, що утвердився на початку 1930-х рр. зумовлював не лише зміни в адміністративному апараті аграрного сектору, а й модифікацію фінансових важелів. Науковий інтерес до окресленої теми зумовлений також відсутністю робіт, у яких би з'ясовувалися ці питання. Окремі моменти щодо цієї теми дослідження знайшли своє висвітлення у роботах таких істориків, як Г. Мар'яхін [5], М. Піскотін [6], Н. Тепцов [8], Г. Сургай [7], В. Даниленко, С. Кульчицький [2], А. Толкушин [9], І. Комарова [4]. З огляду на це, автор статті ставить за мету дослідити форми та методи, які включала фіскальна політика радянського уряду в 1930-х рр.

Для українського селянства 1930-ті рр. стали одними з найтрагічніших в його історії. Радянське керівництво, вважаючи аграрний сектор економіки УСРР основним джерелом надходжень до союзного бюджету, виробило і втілювало на практиці репресивно-каральну фіскальну політику. Фактично в 1930-х рр. громадянська війна – війна держави із селянством – не закінчилася, незважаючи на гучні гасла про „перехід до мирного соціалістичного будівництва”. Змінилися засоби й методи цієї війни. Багнети і гармати поступилися, на перший погляд, „миролюбнішим”, а насправді – більш жорстким методам – податковій політиці. Саме завдяки їй протягом незначного періоду радянській владі вдалося перетворити українське селянство на кріпаків як у соціально-економічному, так і в суспільно-політичному відношенні. Без перебільшення можна твердити, що селянство, у тому числі й Радянської України, стало основним будівничим індустрії СРСР. Ціною величезних утрат, як матеріальних, так і людських, воно здело промислову базу Радянського Союзу.

Причиною зростання ролі податкового тиску в умовах формування колгоспної системи стали явища індустріалізації та згортання непу в другій половині 1920-х рр. Саме ці економічні перспективи розвитку радянського народного господарства потребували перебудови, оскільки на „побудову соціалізму” необхідна була певна кількість коштів, а із розвитком ринкових відносин держава позбавлялася права вільно володіти майном приватного сектору, тому радянськими урядовцями було взято курс на обмеження приватного сектору народного господарства шляхом згортання непівської політики господарювання та переведення селянства на нову колгоспну систему. Податкова політика в таких умовах відіграла роль перехідного фактора, пришвидшивши темпи колективізації, й водночас, ставши основним джерелом фінансування державної програми індустріалізації економіки. Податкова реформа 1930 – 1932 рр., спричинена загальноекономічною потребою перебудови народного господарства, стала важливим кроком радянської влади у створенні зовсім іншої, ніж непівська, системи оподаткування. На початок 1930 р. радянське керівництво вибудувало систему законодавчих змін у сфері оподаткування. Незважаючи на те, що податкова реформа переважно стосувалася усуспільненого сектору народного господарства, вона значною мірою вплинула на зміну форм та методів фіскальної політики на селі [5, 131]. Щоб полегшити умови утвердження колгоспної системи та залучити якомога більше селян до нової державної системи, на думку В. Дьяченка, необхідно було виробити та запровадити систему пільг, зокрема звільнялася від оподаткування на 2 роки вся робоча худоба в колгоспах, поголів'я корів, свиней, овець, уся птиця, що перебували як у колективному володінні колгоспів, так і в приватному володінні колгоспного селянства [3, 251].

У ході податкової реформи селянство було поділено на чітко структуровані групи платників податків: колгоспники, одноосібні та так звані куркульські господарства. Ці нововведення в системі оподаткування спричинили як позитивні, так і негативні зміни. З одного боку, це значно полегшувало державі проведення податкової кампанії, а з іншого – призвело до ще більшого бюрократизму та створення системи масового вилучення селянських коштів і майна. Протягом 1930 – 1932 рр. податки набули політико-правового забарвлення, тобто на селі було вибудовано систему обов'язкових стягнень: сільськогосподарський податок, культжитлозбір, самооподаткування, поземельний податок та ін. Нововведенням в оподаткуванні сільського населення у період реформування податкової системи (1931 р.) став податок

із кон'юнктурних прибутків [6, 20], тобто було встановлено оподаткування так званих кон'юнктурних прибутків від продажу сільськогосподарської продукції на приватному ринкові. Утвердження планової системи виконання народногосподарських завдань спричинило повну узурпацію адмінресурсом податкової системи. Наркомфін СРСР як головний орган здійснення податкової політики наділяв районні й обласні виконкоми, а також (за необхідності) сільські та селищні ради правом змінювати республіканські, обласні та районні плани із мобілізації коштів. У такий спосіб уряд уміло розраховував практику застосування „стаханівського руху” в системі мобілізації податкових стягнень.

Заміна чинної форми господарювання в українському селі на колгоспну, небажання селян вільно залучатися до процесу колективізації, а також відмова здавати на умовах контрактації збіжжя призвели до запровадження надзвичайної форми боротьби з українським селянством – Голодомору 1932 – 1933 рр. Поряд із вилученням зерна та майна у селян шляхом надмірного оподаткування, було конфісковано всі грошові заощадження. Репресивні методи оподаткування, уперше застосовані в роки Голодомору, набувають постійного характеру. Основними ознаками оподаткування українського селянства в роки голодомору є: нівеляція відмінностей між різними групами платників податків, збільшення податкового тягаря одних груп за рахунок інших, стрімке зростання норм оподаткування, запровадження надзвичайної системи адміністративного тиску на селянство, створення системи штрафів та недоплат із податків, запровадження додаткових видів оподаткування.

Унаслідок використання репресивних методів здійснення податкової політики в першій половині 1930-х рр. у Радянській Україні план колективізації селянських господарств було виконано на 73 %. Це свідчило про застосування класового принципу оподаткування селянства, оскільки надання пільг одній групі платників компенсувалося збільшенням норм стягнень для іншої. Під тиском адмінсистеми селянство піддалося процесу усуспільнення й передало своє майно в колективні господарства. Таким чином, радянська влада засобами податкового тиску реалізувала завдання соціалізації аграрного сектору економіки УСРР. Характерною ознакою податкової системи 1930 – 1933 рр. стало повернення її до „воєннокомуністичних”, а в окремих моментах – царських форм оподаткування селянства. У результаті було сформовано подвійну систему стягнень: грошову й натуральну. У 1933 р. уряд удався до повернення в систему оподаткування продподатку як сталої форми добровільної здачі зерна, а пізніше й інших видів сільськогосподарської продукції, що стало наслідком політики насильницького вилучення зерна [2, 144]. Норми й терміни здавання натурподатку залежали від категорії платників податку, платоспроможності господарств, тому розмір натурподатку збільшувався від колективних до куркульських господарств. Податкові нарахування здійснювали в кілька етапів. Спочатку їх сплачували поквартально, а протягом 1932 р. встановилася така система сплати податку: 20 % до 1 вересня, 30 % до 1 жовтня, 40 % до 15 листопада, решта 10 % – 15 грудня [1, 18].

У 1934 – 1936 рр. радянська податкова система на селі зазнала значних змін. Зокрема, було запроваджено нові види податків: податок на коней, податок на розваги та видовища, прибутковий податок із колгоспів. Про репресивний характер фіскальної політики свідчать не лише методи стягнення, але й система штрафних санкцій та терміни виконання грошових зобов'язань, що практично нічим не відрізнялося від податкової політики першої половини 1930-х рр. Боротьба радянського

керівництва із залишками одноосібних господарств та „куркулями” у другій половині 1930-х рр. набула нового характеру. Із 1934 р. відновлюється оподаткування селян в індивідуальному порядку [4, 97].

Класовий принцип нарахування податків для сільського населення, був покликаний реалізувати суто фіскальне завдання. Поєднання фінансових заходів тиску із судовими вироками у формі позбавлення волі терміном від 5 років зумовило виконання державних норм. Хоч, незважаючи на всі репресивні заходи, виконати їх так і не вдалося. У середньому по Україні, після проведення каральних заходів, інтенсивність сплати податку збільшилася. Так, наприклад, у с. Семаки Жмеринського району, після засудження куркуля Зайця до позбавлення волі строком на 8 років із конфіскацією всього майна, виконання завдання з 27 % відразу зросло до 60 %. Якщо селянин по закінченню терміну не сплачував податок, на розмір недовиконаного зобов'язання накладалася пеня недоплати, що зростала кожної доби. Крім того, селянин зобов'язувався сплатити штраф за несвоєчасне виконання податку в розмірі норми, у гіршому випадку селянин міг бути позбавлений волі з конфіскацією усього майна.

Натурподаток, що став обов'язковим у другій половині 1930-х рр., селяни сплачували у вигляді продуктів тваринного й рослинного походження. Якщо господарство з тих чи інших причин було не в змозі сплатити натуральний податок, то існувала можливість замінити натуреквівалент на грошовий за встановленими державою ринковими цінами. Важливим фактом у визначенні репресивного характеру натурподатку можна вважати тезу, яка практикувалася в деяких регіонах України: „Якщо одноосібник або колгоспник живності не має, він її купує і здає в зазначений термін”. Велике значення в системі натурподатків мав м'ясоподаток, що стягувався з усіх видів худоби. Перетворення цього виду стягнення на обов'язковий вид податку неодмінно було пов'язане з регулюванням розвитку підсобних господарств колгоспників та одноосібників (які дозволи утримувати селянину з 1935 р.). Розмір податку визначався в еквіваленті – кілограми живої ваги на господарство [11, 22].

Примусово-насильницький характер заготівель, що проводилися в українському селі, підвищений відсоток надходжень від господарств колгоспників та одноосібників стали свідченням подальшої політики „викачування” коштів із села як у грошовій, так і в натуральній формі.

У 1937 р. у податкове законодавство було внесено деякі корективи, необхідність яких обґрунтовувалася „зростанням”, на думку компартійного керівництва, добробуту радянського села, унаслідок чого було змінено суть сільськогосподарського податку. Колективні господарства як основна форма соціалістичного існування радянського села перейшли на іншу форму оподаткування – прибутковий податок [10, 286]. Із цими змінами колгоспи оподатковувалися за фіксованими минулорічними показниками загального річного прибутку з господарства.

Щодо регіональних відмінностей у системі оподаткування, то протягом 1930 – 1939 рр. на теренах Радянської України окреслилася певна тенденція щодо стягнення повинностей із селян. Найбільші обсяги податкових виплат припадали на східні та південні області республіки. Це було пов'язано з наявністю в цих регіонах великої кількості одноосібних господарств. Центральна Україна мала менший відсоток податкового тиску, оскільки процес колективізації в цих областях відбувався з найбільшим приростом.

Таким чином, фіскальна політика радянського керівництва, що здійснювалася у 30-х рр. ХХ ст. носила неприхований загарбницький характер, а українське селянство як основна верства суспільства потрапило у кріпацьку залежність, але вже не від пана, а від держави.

1. *Горецький В. Сільськогосподарський податок на 1932 рік на Україні. Порадник для фін робітників та платників. – Х., 1932.*
2. *Даниленко В., Касьянов Г., Кульчицький С. Сталінізм на Україні: 20 – 30-ті рр. – К., 1991.*
3. *Дьяченко В.П. История финансов СССР (1917 – 1950 гг.). – М., 1978.*
4. *Комарова Г.В. Историчні аспекти оподаткування селянства в Україні // Фінанси України. – 2001. – № 6.*
5. *Марьяхин Г.Л. Налоги и сборы с колхозов и населения. – М., 1949.*
6. *Пискотин М.И. Налоги с сельского населения в СССР. Правовые вопросы. – М., 1957.*
7. *Сургай Г.І. Сільське господарство України: уроки минулого і сучасний аграрний курс. – К., 1991.*
8. *Тепцов Н.В. Аграрная политика на крутых поворотах 20-х – 30-х годов – М., 1990.*
9. *Толкушин А.В. История налогов в России. – М., 2001.*
10. *Финансы СССР за XXX лет. – М., 1947.*
11. *Хорин М. Налоговый и финансовый справочник колхоза. – М., 1933.*

П. М. Тригуб

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКЕ СЕЛО НА ПОЧАТКУ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ ТА В ПЕРІОД РУМУНСЬКО-НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (на матеріалах Миколаївської області)

У нинішньому році виповнюється 70 років з дня віроломного нападу фашистської Німеччини на Радянський Союз, що започаткувало Велику Вітчизняну війну. Враховуючи, що ця тема знайшла досить широке відображення у науковій літературі, автор статті зосередився на висвітленні маловивченого питання становища південного села на початку війни та в роки німецько-румунської окупації, базуючись на невикористаних досі джерелах Державного архіву Миколаївської області, зокрема фондах окупаційних органів влади – сільських управ.

У перші дні війни, виконуючи рішення Миколаївського обласного комітету КП(б)У, мобілізаційний план військовозобов'язаних, а також план надання матеріальної допомоги частинам Червоної Армії, у Миколаєві на збірні пункти з'явилося 100% військовозобов'язаних [1, 83]. Також було подано кілька тисяч заяв з проханням направити їх на фронт [2, 53]. До лав Червоної Армії влилося понад половину комуністів Миколаївської області [1, 17].

Водночас необхідно кілька слів сказати про настрої населення України у зв'язку з початком Великої Вітчизняної війни, зокрема селянства південних областей. У працях істориків радянської доби обстоювалася позиція, що весь радянський народ став на захист соціалістичної вітчизни як на фронті, так і в тилу. Сучасні ж дослідники стверджують, що на початковому етапі війни (та й у період окупації) настрої українського селянства були далеко неоднозначними: від розпачливих, тривожних і гнівних – до злорадних і байдужих.

На всіх промислових підприємствах, у колгоспах і радгоспах 23 червня відбулися мітинги, на яких трудящі висловлювали глибоке обурення, гнівно таврували агресора, клялися зробити все для прискорення розгрому гітлерівських банд. Так, у селі “Радсад” Варварівського району трудівники радгоспу “Радсад” і колгоспу ім. Т. Шевченка заявили, що добре підготуються і без втрат зберуть урожай.

Звістка про розбійницький напад фашистів глибоко вразила трудівників Мостівського району. На мітингу колгоспників, робітників і службовців райцентру виступаючи закликали із зброєю в руках виступити на захист своєї Батьківщини [3]. З початком Великої Вітчизняної війни 340 мостівчан були мобілізовані до Червоної

Армії. Мешканці села працювали на спорудженні оборонних об'єктів. Навколо Мостового були викопані протитанкові рови, бліндажі, окопи та інші схованки. Майно МТС і колгоспів евакуювали до східних районів.

У селах області практично все чоловіче населення призовного віку було мобілізовано до армії. Їх місце зайняли жінки й підлітки. Повернулися до праці також літні люди, які знаходилися на заслуженому відпочинку. Вони не тільки працювали, а й вступали до винищувальних загонів, які мали виловлювати шпигунів і диверсантів, боротися з панічними чутками і діями серед населення. Колгоспники, робітники радгоспів і МТС, не дивлячись на брак механізаторів, автотранспорту, докладали всіх зусиль, щоб вчасно зібрати врожай. Люди працювали від зорі до зорі. У багатьох колгоспах була організована цілодобова робота збиральних машин. Збирати врожай колгоспникам допомагали робітники, службовці, учні. У першій половині липня в цих роботах брали участь 15 тис. мешканців міст і районних центрів області. До 25 липня більшість колгоспів достроково виконали план хлібозаготівель.

Багато господарств Баштанського району до 7 липня перевиконали річні плани продажу державі м'яса та інших продуктів харчування, а колгоспи Тілігуло-Березанського району до 15 липня виконали план м'ясопоставок за 1941 – першу половину 1942 рр. У Софіївській МТС Новобузького району 58 дівчат сіли за кермо тракторів і комбайнів. Підтримавши цю ініціативу, Миколаївські обком КП(б)У і виконком обласної ради депутатів трудящих ухвалили підготувати з жінок тисячу трактористів і комбайнерів [4, 49].

Трудящі села брали участь у створенні фонду оборони країни. Селяни здавали грошові збереження, облигації державних позик, матеріальні цінності (вироби з дорогоцінних металів і каменів). За кілька днів було зібрано 53 тис. крб.

Почалася евакуація вглиб країни населення, техніки, майна колгоспів, радгоспів, МТС. Водночас слід зазначити, що евакуація сільського населення не була масовою, виїжджали в основному ті особи, які супроводжували худобу, техніку, а також окремі партійні і радянські працівники. Близько 95% сільського населення залишалося на місці. Одночасно, з нинішньої території області почалася депортація німецького населення з населених пунктів Ландау, Рорбах, Карлсруе, Ватерлоо, Катериненталь, Рорбах, Леленталь, Раштадт, Шенфельд, розташованих на території Веселинівського, Миколаївського і Тілігуло-Березанського районів (всього – 15 – 20 тис. осіб), а також болгар із села Тернівка.

У серпні 1941 р. на території Миколаївщини встановився румунсько-німецький окупаційний режим. Червона Армія залишала південноукраїнські села фактично без бою, інколи виставляючи біля сіл невеликі загоны, які чинили нетривалий опір. Так, Остапівку Семенівської сільради Арбузинського району захищав загін червоноармійців на чолі з капітаном (прізвище офіцера джерело не вказує). В ході збройної сутички 4 бійці загинули, а решту взяли у полон [5, 14].

Частина Миколаївської області, яка розташовувалася на правому березі Південного Бугу, відійшла до Трансністрії, решта – до рейхскомісаріату “Україна”. В окупованих селах створювалися сільські управи на чолі зі старостами, які вербувалися як з місцевого населення (в більшості випадків), так і прибулих з інших регіонів України (часто це були фольксдойче). Староста одержував грошове утримання в сумі 80 марок щомісяця і ще 20 марок на дружину й дітей, його заступник – 55 марок, а секретар управи – 90 марок [8, арк.н/н.]. З місцевих жителів рекрутувалися поліцаї, керівники